

Debatt

Maud Landby Eduards och Ulla Manns aktualiserar här frågor kring genusbegreppets betydelse, dess användbarhet och dess förhållande till andra traditionellt centrala begrepp inom kvinnoforskningen. De visar hur begreppet vuxit fram och vilka olika innebörder det getts. Genom distinktionen biologiskt/socialt kön har nya problem och frågeställningar uppkommit.

Om genus och genussystem

”Jag skulle faktiskt vilja att könsskillnaderna helt uttraderades i vårt samhälle utom i det fall då kärleken styr beteendet. Ty denna åtskillnad är enligt min fasta övertygelse grunden för den karaktärsvaghet som tillskrivs kvinnan”.¹

Vad Mary Wollstonecraft här avser är de socialt och kulturellt konstruerade könsskillnader som uppstår när kvinnor inte får utveckla sitt förnuft. Med sin arga text från 1792, som bl a riktades mot Jean-Jacques Rousseau, ville hon understryka att skillnader mellan kvinnor och män är konstruerade och aktiva i kvinnors underordning.

I kvinnoforskningens historia har engelskans ”gender” alltmer fått fotfäste; i Sverige under beteckningen genus alternativt socialt kön. Här har vi dessutom, tack vare Yvonne Hirdman, explicita resonemang om genussystem, dvs ”gender” uppfört på systemnivå.

Med anledning av en serie texter som presenterar dessa begrepp vill vi skärskåda terminologin och begreppens användbarhet lite närmare – utifrån ett svenskt kvinnoforskningsspektiv. Står vi inför nya begrepp och tolkningsmönster eller handlar det bara om ett terminologiskifte, om nya – och kanske – mer adekvata ord för kända fenomen? Vad betyder genus? Hur definieras genussystem? Vilken koppling finns mellan de två begreppen? Vad är poängen med att resonera i termer av genussystem?

Den moderna feminismens idé att skilja det biologiska könet från det sociala är

främst ett arv från Simone de Beauvoir. I *Det andra könet* från 1949 skriver hon att ”ingenting är naturligt i det mänskliga kollektivet och bl a kvinnan är en av civilisationen förmad produkt” (s 445). Hon talar inte om kön och genus, men andemeningen är densamma. Biologiska fakta ”räcker inte för att fastslå en köns rangordning” (s 37).

I den svenska översättningen av Kate Millets *Sexual Politics* (Sexualpolitiken 1971) görs däremot en explicit åtskillnad mellan kön och genus. Millett refererar till Robert J B Stoller, som redan 1968 definierade kön som ett biologiskt, anatomiskt eller fysiologiskt faktum medan genus gavs en psykologisk och kulturell innebörd. Stoller talar också om genusedentitet och genusroll (Millet 1971, s 37f).

Stoller var tidig, men den klassiska texten på området är Gayle Rubins ”The Traffic in Women: Notes on the ’Political Economy’ of Sex” (1975). Det är hon som myntat begreppet ”the sex/gender system”, som ”the set of arrangements by which a society transforms biological sexuality into products of human activity, and in which these transformed sexual needs are satisfied” (s 159). Detta köns/genussystem är i första hand uppbyggt kring utbytet eller handeln med kvinnor, ett fenomen som uppträder i alla kulturer (s 175ff).

Könsarbetsdelningen förstorar och skärper de biologiska skillnaderna mellan könen ”and thereby creates gender”, skriver Rubin (s 178). Genus är således en socialt påtvingad uppdelning av könen, som bl a utmärks av asymmetri – skillnaden mellan den som står för utbytet och den som blir utbytt. Könsuppdelningen leder också till att genus-identiteten hos både män och kvinnor förvrids, ty de konstruerade olikheterna förs långt utöver de biologiska skillnaderna mellan könen.

Stoller/Millett och Rubin ger varierande svar på vad som menas med genus eller genussystem. Det kan vara kvinnors och mäns subjektiva *identitet*, *normen* om kvinnligt och manligt som två varandra uteslutande kategorier eller könsrelationernas sociala *organisering*.

Genus – en heltäckande kategori?

En första fråga inställer sig. Är det rimligt att låta genus och genussystem vara samma sak? Borde inte genus begränsas till att betyda socialt och kulturellt konstruerat kön – ett för män och ett för kvinnor – medan genussystem inbegriper de relationella och strukturella aspekterna av denna tudelning? Det här kan synas som en formalistisk invändning men är betydelsefullt om man framlägger en teori eller ett analysredskap, som senare skall tillämpas av andra forskare.

Joan Scott skulle förmodligen inte hålla med om denna synpunkt. Hon gör ingen terminologisk distinktion mellan individuell identitet och relationer i sin artikel "Gender: A Useful Category of Historical Analysis" (1986). Båda är genus. I utarbetat skick består hennes definition av två led. I det första deskriptiva ledet är genus "a constitutive element of social relationships based on perceived differences between the sexes" (s 1067), som består av fyra sammanhängande element:

- 1) kulturella symboler och myter
- 2) normativa begrepp i religiösa, vetenskapliga och politiska doktriner som deklarerar in manligt och kvinnligt i två för evigt bestämda och motsatta kategorier
- 3) könsuppdelningen i politiska och sociala organisationer
- 4) den socialt konstruerade subjektiva identiteten.

I definitionens andra led, som Scott kallar teoretiserande, är genus "a primary way of signifying relationships of power" (s 1067). Genus legitimerar och konstruerar sociala relationer och samhällsformationer, vilka bl a utmärks av ojämnt fördelad makt med varierande kontroll över materiella och symboliska resurser och hierarkiska strukturer. Samhället påverkar i sin tur utformningen av genus.

Scotts genusdefinition är omfattande men brister i klarhet vad gäller kopplingen mellan de två leden. Båda handlar om relationerna mellan kvinnor och män, men maktdimensionen kommer in först i det andra ledet. Scott, liksom även Rubin, före-

faller mena att genus består av såväl differentiering som diskriminering. Tanken har formulerats av radikalfeminister som att genus inte bara är det sätt "in which women are differentiated socially from men; they see it also as the way in which women are subordinated to men" (Jaggar 1983, s 85).

De två lagarnas system

Yvonne Hirdman lanserade tidigt genusbegreppet i Sverige, och har explicit resonerat i termer av genussystem.² Hennes system bygger på samma grundläggande idé som hos Rubin. Dock åskådliggör Hirdman detta tydligare genom de två lagar eller logiker hon ser som systembärande:

- åtskiljandets logik: han och hon bör inte blandas,
- den manliga normens logik: det män gör och tänker värderas högre (Hirdman 1987, s 197f).

Såväl Hirdmans, Rubins som Scotts resonemang innebär att vi blir mer inriktade på relationer och beroendeförhållanden mellan kvinnor och män, inte fångna i ensidiga studier av den ena eller den andra partens villkor. Detta är en klar poäng. Dock innefattar ännu så länge genussystemet ingen förklaring till mansdominansen, utan fungerar endast som en god beskrivning av relationerna mellan könen.

Hirdman talar om relationen kvinnan som en specifik maktrelation, och menar att genussystemet kan användas som ett analysredskap "för att förstå hur manlig makt och kvinnlig vanmakt institutionaliserats och ingått en förening med det personliga varat" (s 195f). Båda logikerna i genussystemet, eller genusordningen, är således uttryck för de speciella maktrelationerna mellan kvinnor och män.

Empiriska undersökningar som använder genussystemet som analytiskt redskap börjar nu alltmer utföras i Sverige. Först med dessa får vi belägg för hur makten utövas i de två dimensionerna, samtidigt som vi prövar redskapets hållbarhet. Vi ser hur de två logikerna upprätthålls och förändras inom genussystemets ramar. För att citera Hirdman: Hur logiska var och är lo-

gikerna? Hur och när kan de försvagas? (s 201f).

Det finns, enligt anförda forskare, ytterligare en poäng med genussystemet, nämligen den teoretiska konstruktionens lidelsefrihet och neutralitet. Scott, Rubin och Hirdman ifrågasätter därför i varierande grad patriarkatbegreppets användbarhet, då begreppet skulle innebära att maktrelationerna är givna och oföränderliga. Det är emellertid viktigt att påpeka att vi inte lever i ett neutralt genussystem, utan snarare i ett mansdominerat sådant. Och vad är det om inte ett patriarkat?

Är genus ett användbart svenskt begrepp?

Även vad gäller den snillrika uppdelningen i biologiskt kön och socialt kön/genus står vi inför nya tankar och problem. Det kan ligga en falsk klarhet i denna distinktion. Flera forskare påpekar den intima sammankoppling som finns mellan biologiskt och socialt kön (Jaggar 1983, s 22, 112 o Jónasdóttir 1986, s 140). Hirdmans genussystem är heller inte "rent" socialt. Hon formulerar det som att åtskiljandets logik "helt uppenbart vilar på den biologiska differensen: barnafödandet" (s 198). Man skulle kunna uttrycka det som att könet är basen och genussystemet överbyggnaden.

Distinktionen sex/gender brukar över sättas såväl med biologiskt kön/genus som biologiskt/socialt kön. I den praktiska tillämpningen dyker sedan ofta begreppet kön upp i sammanhang där läsaren först refererat till genus. Det finns alltså både en osäkerhet om *när* man kan använda genus/socialt kön samt en osäkerhet om *vilken* av termerna genus och socialt kön som är mest lämplig. Eftersom såväl socialt kön som genus används är det viktigt att granska de två termernas betydelse och språkliga användbarhet. Termen socialt kön refererar naturligt till den konstruerade grundbetydelse man lägger i begreppet. Föreligger någon begreppslig skillnad mellan genus och socialt kön? Om inte, dvs om båda termerna betyder kvinnors och mäns konstruerade könstillhörighet, passar då inte so-

cialt kön bättre? På engelska finns såväl "gendered" som "generized", ytterligare termer att översätta till god svenska.

Begreppsglidning

Dessutom föreligger en fara för begreppsglidning vid användning av genusbegreppet. Innehållslig förvanskning kan efter hand uppstå när utländska låneord inte automatiskt refererar till ordens ursprungliga betydelse. Genus betyder i grammatiken kön, på latin släkt eller ätt. I kvinnoforskningen är intentionen en annan, nämligen att få en social kategori vid sidan av det biologiska könet.

Det finns ytterligare en fara, förknippad med den ifrågasättande hållning och det grundantagande om kvinnor och män som begreppet inbegriper. I engelska språket har, som Scott påpekar, "gender" i viss forskning tenderat att betyda kvinna, och därmed inte omfattat den relationella och konstruerade aspekten (Scott 1986, s 1056). Det förekommer både utomlands och i Sverige att kritiska begrepp pådyvlas en annan benämning, vilket i förlängningen kan

Kerstin Bergh, Familjen, olja, 1986.

medföra en begreppsförändring; tex svenska myndigheters preferens för jämställdhetsforskning framför kvinnoforskning.

Den grammatiska möjligheten

Flera författare har anfört de outforskade möjligheter som ligger i begreppet genus (Scott 1986, s 1053f). Här kan en möjlighet finnas till ett grammatiskt begrepp som kan representera mänskligheten. "Det svenska språkets möjligheter med både reale och neutrum kan onekligen ge stoff till utopiska dimensioner", skriver Hirdman (1987, s 206, not 14). Föreligger verkligen en sådan dimension i svenskan? De två kategorierna reale (den) och neutrum (det) betecknar nästan uteslutande ting. Syftningsfel uppstår dessutom lätt om personer ersätts med den/det, tex "Den hämtade den" istället för "Hon hämtade den". Vad som skulle behövas, men som inte finns i nuvarande svensk grammatik, är en tredje kategori som vid sidan av femininum och maskulinum tillhandahåller en neutral personkategori. Detta finns exempelvis i finskans "hän".

*

Efter att ha läst en del litteratur på området kände vi ett behov av större skärpa i definitioner och distinktioner. Återigen: Vad är genus? Betyder det något mer än socialt kön? Är genus en lämplig term på svenska? Hur förhåller sig genussystem till patriarkat? Hur förhåller sig genussystem till könsystem, som används ibland? Föreligger någon skillnad mellan ett manligt dominerat

genussystem och ett patriarkat? Och slutligen: I vilken utsträckning kan vi skilja mellan kön och genus?

Här har vi kommit ned till kvinnoforskningens ontologiska botten och överlämnar ordet till er.

Maud Landby Edwards och Ulla Manns

NOTER

- 1 Mary Wollstonecraft, "Hävdandet av kvinnans rättigheter" i Schimanski (1972), s 38.
- 2 Yvonne Hirdman och Anita Dahlberg höll en doktorandkurs på Arbetslivscentrum i Stockholm våren 1984, där genusbegreppet introducerades.

LITTERATUR

- de Beauvoir, Simone, *Det andra könet*, AWE/Gebers, Stockholm 1986.
- Hirdman, Yvonne, "Makt och kön" i *Maktbegreppet*, (red) Olof Petersson, Carlssons, Stockholm 1987.
- Jaggars, Alison M, *Feminist Politics and Human Nature*, The Harvester Press, Sussex 1983.
- Jónasdóttir, Anna, "Kön, maktens kriterier och mansväldets legitimitet" i *Makt och kön*, JÄMFO Rapport nr 2, nov 1985.
- Millett, Kate, *Sexualpolitiken*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1971.
- Rubin, Gayle, "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex" i *Toward an Anthropology of Women*, (red) Rayna R Reiter, Monthly Review Press, New York 1975.
- Scott, Joan W, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis" i *American Historical Review* 91 (1986):5.
- Wollstonecraft, Mary, "Hävdandet av kvinnans rättigheter" i *Kvinnan och revolutionen, Texter om 200 års kamp för kvinnlig frigörelse*, (red) Folke Schimanski, Cavefors, Helsingfors 1972.